

LOCKE'DA VE LOCKE-ÖNCESİ DİL FELSEFESİNDE NESNE-AD İLİŞKİSİ

Ayhan DEREKO*

Özet / Abstract

Bu makalede nesne-ad ilişkisinin felsefe tarihi boyunca üç dikkate değer dönem içinde nasıl kavrandığı incelenmeye çalışıldı. Bu bağlamda Antik Yunan döneminden *Kratylos* diyalogu, Ortaçağdan tümeller kavgası, ve modern dönemden Locke ele alındı. Nesne-ad ilişkisinin 'yerine-geçme' ve 'işaret etme' gibi genelde iki farklı biçim aldığı tezinden hareket edildi. Nesne-ad ilişkisi başlangıçta 'yerine-geçme' biçimi yönünde ağır basarken, çeşitli aşamalardan geçerek Locke'da yerini tamamen 'işaret etme'ye bırakmaktadır. Sonuçta, nesne-ad ilişkisine dair bu iki farklı biçimin 'anlamak' ve 'işaret etmek' şeklindeki iki zihinsel edimle alakalı oldukları savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ad, nesne, işaret etme, uylaşımcılık, doğalcılık, dil felsefesi, *Kratylos* diyalogu, tümeller, J. Locke.

THE OBJECT-NAME RELATION BY LOCKE AND BEFORE AT PHILOSOPHY OF LANGUAGE

In this article I investigate how the object-name relation comprehended in three considerable periods along the history of philosophy. In this context, I take into consideration Plato's dialogue *Cratylus* from Ancient Greek period, the 'controversy over universals' from the Middle Ages, and Locke from the modern era. I start from the thesis that the object-name relation takes two different forms as 'stand for' and as 'designate'. While in the beginning this relation primarily has a 'stand for' form, passing various phases, in Locke it leaves its place completely to the form of 'designate'. In conclusion, I argue that these two different forms of object-name relation are relevant to the two mental acts 'understanding' and 'pointing at'.

Key words: name, object, to designate, conventionalism, naturalism, philosophy of language, the *Cratylus*, universals, J. Locke.

---

* Ankara Ün. D.T.C.F. Felsefe Böl. Ar.Gör.

I. KRATYLOS DİYALOGU

Platon'un geçiş dönemi¹ diyalogları arasında yer alan Kratylos, Platonik diyaloglar içinde dil konusunu doğrudan doğruya ele alan tek diyalogdur. Aysever, Kratylos'un kimi araştırmacılar tarafından "Platon'un düşüncesinin gelişimi açısından çok önemli olmayan" bir diyalog olarak görüldüğünü ve sadece dilin doğuşu gibi hususi ve detay kabilinden sayılabilecek bir konuyu ele aldığı düşünülüğünü belirtmektedir.² Dil felsefesiyle ilgilenenler dışında Platon araştırmacılarının pek üzerinde durmadıkları bir diyalog olduğu belirtilen Kratylos hakkındaki bu değerlendirmeler³ onun gerçek değerine yapılmış bir haksızlık olarak kabul edilmelidir. Aslında diyalog hem çok ilginç bir meseleyi ele almakta, hem de okudukça ve üzerinde düşündükçe, adeta ovuldukça daha çok parlayan bir kristal gibi, çok zengin, çok derin ve çok değişik uçlara uzanan fikirlere ilham kaynağı olabilmektedir.

Sözcük-Nesne İlişkisi ve Adların Doğruluğu

Diyalog, alt başlığında da belirtildiği gibi, adların doğruluğu konusunu ele almaktadır⁴. İlk başta "adların doğruluğu" deyimini garip bulunabilir. Zira doğruluk ad gibi kendi başına bir sözcük için değil de, yargılar için kullanılan bir nitelemedir. Ancak yargıların, doğru veya yanlış olabileceği bilinen bir mantık kuralıdır. "Doğru"nun yargılar dışında kalan kullanımlarını mecazi olarak anlamak gerekir. Dolayısıyla varlıklar, nesnelere yada sözcükler kedi başlarına doğru veya yanlış olmazlar. Sözcüklerin uygun ve yerinde olup olmadıklarından yani doğru kullanılıp kullanılmadıklarından bahsedilebilir. Burada doğruluk, sözcüğün kendi başına doğruluğu değil, ancak kullanımdaki doğruluğu olabilir. O halde Kratylos'da "adların doğruluğu" denirken acaba ne tür bir doğruluktan, hangi anlamda bir doğruluktan bahsedilmektedir?

¹ Copleston, Platonik diyalogların kronolojisinde, bu diyalogu, ikinci dönem olan Geçiş Döneminin altıncı sırasına yerleştirir. Toplam yirmi dokuz eser tutan bütün diyaloglar içinde ise onbeşinci sırada gösterir. Bkz. Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi, cilt 1 Yunan ve Roma Felsefesi, Bölüm 1b Platon*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yay., 1998),19. Bununla birlikte Aysever'in belirttiğine göre, Kratylos'u Platon'un ilk dönem diyalogları arasında sayanlar olduğu gibi, yaşlılık döneminde kaleme aldığı diyaloglar arasında sayanlar da vardır. I.M. Crombie ve W.K.C. Guthrie gibi araştırmacılar Kratylos'un "yazış tarihi belirsiz olarak bırakılması gereken bir diyalog" olduğunu düşünmektedirler. Bkz. R. Levent Aysever, "Kratylos: Adların Doğruluğu ve Bilgi," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 19, no. 2, (2002): 153-54.

² Aysever, "Kratylos: Adların Doğruluğu ve Bilgi," 153-54.

³ a.g.e., 153-54.

⁴ Bu çalışmada Türkçe karşılıklar için Kratylos diyalogunun Suad Y. Baydur tarafından Türkçeye yapılan çevirisi temel alınmıştır. Bkz. Eflatun, *Kratylos*, (İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1997).

Thales’le başlayan felsefe geleneği ile birlikte Yunanlıların mito-poetik dönemden logos dönemine geçtikleri söylenebilir. Bu geçiş dil üzerine bir bilinçlenme, ama bilhassa dil-dünya ilişkisi üzerine bir bilinçlenme ile gerçekleşmiştir. Mito-poetik dönem mitolojik-din ve bu dinle bütünleşmiş olan şiirsel-edebi bir dil ile temsil edilir. Mitolojik inançların karakteri, o dönem insanının henüz dil ile dünyayı ve özellikle dil ile gerçekliği birbirinden ayırmayı başaracak bir bilince erişmediğini, sözcük ile nesne arasında bir ayırım kabul etmediğini yansıtmaktadır. Bu yüzden şiirsel mitoloji neredeyse hiç sorgulanmadan alınmakta ve doğruluğuna inanılmaktadır. Logos dönemi ise dil-dünya ayırımı bilincinin ortaya çıktığı, ve artık mitolojiden ziyade, yada en az onun kadar, felsefenin de ilgi çektiği, dikkat ve uğraşların felsefeye yönelmeye başladığı bir dönemdir. Bununla paralel olarak mitolojik inançlara dair ilk şüphelerin hep filozoflar tarafından dillendirildiğini görürüz.

İlk Grek okulu olan Milet Okulu düşünürleri, Aristotelesçe “eski doğabilimciler” diye betimlenmişlerdir. Onların ilgisini çeken biricik obje *doğadır* (physis). Bu düşünürlerin doğaya yaklaşımları, doğal olayların söylenebilimsel yorumunun tam karşıtı olan bir yaklaşımdır. ... Thales’e göre, dünya yalnızca önceleri *su değildi*. Şimdi de *sudur*. Su, tüm nesnelerin dayanıklı ve sürekli ögesidir. Nesnelere, su yada hava ögesinden, Anaximander’in “Apeiron”undan doğa-üstü güçlerin kapris ve esintilerine göre rasgele bir şekilde değil, ama belirli bir düzen içinde ve genel kurallara göre gelişmişlerdir. Böyle bir değişmez ve bozulamaz kurallar anlayışı, söylenebilimsel düşünceye tümüyle yabancıdır. Ama doğa, söylenebilimsel dünyanın odağı olmayıp yalnızca dış yüzeyidir. Saldırını bu odağa, yani söylenebilimsel tanrı anlayışlarına karşı yöneltmek, çok cüretli bir girişimdi ve çok daha büyük bir düşünsel yiğitliği gerektiriyordu. Grek felsefesini kurmuş olan iki karşıt güç, yani “varlık” ve “oluş” felsefeleri, bu saldırıda işbirliği yapmışlardı. Elealı düşünürler ve Herakleitos, Homeros’un Tanrılarına karşı aynı kanıtları kullanmışlardı. Herakleitos, Homeros’un kutsal olana yanlış anlam verdiği için kırbaçlanması ve listelerden atılması gerektiğini söylemekten çekinmemişti. Filozoflar, ozanların ve söylene yapımçıların imgelerinin tanrılığın doğası çevresine örmüş oldukları peçelerin ardında onun gerçek yüzünü bulgulamaya çalışmışlardır.⁵

Bu iki dönemin birbirinden olan ayrılığını, sözcük-nesne ilişkisi düzleminde daha iyi anlamak mümkündür. Burada iki farklı sözcük-nesne ilişkisi saptanabilir: yerine-geçme ve işaret etme. Birinci dönemdeki sözcük-nesne ilişkisi bir yerine-geçme ilişkisidir. Yani bu anlayışta sözcük nesnenin yerini tutar, onun yerine geçer. Nesnenin

⁵ Ernst Cassirer, *Devlet Efsanesi*, çev. Necla Arat (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984), 65-66.

yokluğunda ad nesnenin boşluğunu doldurur. Öyle ki adlara yapılan muamele nesneye yapılmış kabul edilir. Bu anlayışın ilkel bir anlayış olduğu ortadadır. Ama ilkel de olsa, mitoloji, büyü ve din böyle bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden büyü, çeşitli sözlerin, isimlerin söylenmesi, bunların belirli biçimde yazılması, yada belirli işlemlerin yapılması sırasında belirli sözcüklerin, isimlerin okunması gibi pratiklere dayanmaktadır. Aynı şekilde dinde bir kısım adların, özellikle tanrı adlarının kutsal sayılması, kutsal ad ve sözcüklerin ulu orta söylenememesi, ibadet ve tapınma gibi pratiklerin ancak gerekli söz ve adların eşliğinde gerçekleştirilebilmesi de benzer bir düşünüş yapısına işaret etmektedir. Bu düşünce yapısında adlarla yapılan muamele bir anlamda bu adların işaret ettiği nesne ve kişilere yapılmış kabul edilmektedir. Bu ise, adların nesne ve kişilere işaret eden sözcüklerden ibaret sayılmadıkları, onların yerine geçtiklerini ve sözcük-nesne ilişkisinin bir yerine-geçme ilişkisi olarak algılandığını göstermektedir. Dolayısıyla böyle bir anlayışta henüz tam bir dil-dünya ayırımının oluşmamış olduğunu, bir tür dil-gerçeklik özdeşliğinin benimsendiğini söyleyebiliriz. İşte bu yüzden mitolojik karakterli inançlar, günümüz insanına ne kadar aykırı gelse de, dil-gerçeklik özdeşliği bilincine sahip eski Yunanlılar tarafından sorgulanmadan kabul edilmekte yada yine aynı bilinçteki kabile dinine mensup ilkeller tarafından makul karşılanabilmektedir.

Oysa logos dönemi ile birlikte dilin dünyadan ayrı olduğu, bu ikisinin özdeş olmadıkları ama, birinin diğerine işaret ettiği bilinci yaygınlık kazanmaya başlar. Artık sözcük-nesne ilişkisinin bir tür özdeşlik ilişkisi sayılabilecek bir yerine-geçme ilişkisi olmadığı, bunun sadece bir işaret etme ilişkisinden ibaret olduğu kabul edilir. Bu anlayış aynı zamanda dil-dünya ilişkisine dair günümüzün temel modern anlayışıdır. Temel bakış açılarının tabanında yatan bu farklılık, mitolojik karakterli ilkel dinlerin ve büyüün günümüz insanına neden bu derece aykırı düştüğünü de açıklamaktadır. İşte Kratylos diyalogu da böyle bir geçiş döneminin henüz tamamlanmadığı, hala devam ettiği bir zamanda kaleme alınmıştır; ve bu diyalogda iki farklı anlayışın bir anlamda birbiri ile yüzleşip hesaplaştıklarını söyleyebiliriz. Yine adların doğruluğu gibi günümüz insanı için anlaşılmaz duran bir ifadenin nasıl böyle bir diyalogun temel tartışma sorunu olabildiğini, doğru adın adlandırdığı şeyin özünü yada doğasını başkasına öğretip belleten ad olduğu şeklindeki, bizim için kavranamaz olan bir iddianın dillendirilip savunulmasını, böylece daha iyi anlayabiliyoruz.

Uylaşımçılık ve Doğalcılık

Kratylos diyalogunda temel olarak, dilin en büyük ve en önemli kısmını oluşturan adların (yada isimlerin) kaynağı sorgulanmaktadır. İşin başında (örtük de olsa)

sorulan soru, bütün bu adlar nereden gelmiştir, nasıl ortaya çıkmıştır, sorusudur. Bu soruya cevap vermede iki temel yaklaşım ortaya konur: uylaşımıcılık ve doğalcılık (yada doğuşancılık).

Konunun sözü edilen bu ana hatları diyalogdaki üç konuşmacıdan ikisi olan, Hermogenes ile diyaloga adını veren Kratylos, arasındaki tartışma üzerinden yapılan göndermeler ile belirlenir. Diyalog, üçüncü konuşmacı Sokrates'in dillendirdiği "kişi bir şeye ne ad koyarsa o ad o şeyin adı olur" iddiasının doğru olup olmadığı konusundaki bu söz konusu tartışma ile açılır [385A]. Bu tartışma, daha diyalogun hemen başında Hermogenes'in sözleri ile tespit edilir:

HERMOGENES – Sokrates, bizim bu Kratylos her bir nesnenin, yaratılışından doğma doğru bir adı bulunduğunu, birtakım kimselerin aralarında anlaşp dillerindeki seslerden bir parçasını bir nesneye ad olarak vermeleri sonunda meydana gelen adın, gerçek ad olmadığını, bunun hem Helenler hem de Helen olmayanlar için bir olduğunu ileri sürüyor. [383 B]

...

HERMOGENES – Azizim Sokrates, ben yalnız bu adamla değil, daha birçoklarıyla da yetecek kadar konuştum. Fakat adların doğruluğunun anlaşma ve uyuşmadan başka bir şey olduğuna bir türlü inanamıyorum. Bana bir nesneye ne ad verilmişse o doğrudur gibi geliyor. [384 D]

Alıntılanan paragraflardan birincisinde dile getirilen görüş, adların doğruluğuna ilişkin doğalcılık, ikincisinde dile getirilen görüş ise uylaşımıcılık olarak bilinir. Uylaşımıcılığa göre nesnelere adları toplumsal anlaşma yoluyla ortaya çıkmıştır. Adlar, toplumun kabul ettiği, üzerinde anlaşmaya varıp uylaştığı adlardır. Dolayısıyla saymacadılar, keyfidirler, zorunlu değildirler, değişebilirler. Toplum belli bir ad üzerindeki uylaşmayı değiştirebilir. Örneğin, daha önce "masa" dediğimiz nesneye bundan böyle "kitap" diyeceğimiz konusunda toplumsal anlaşma sağlanırsa, o nesnenin adı artık "kitap" olur. Bu görüşün antitezi konumuzdaki doğalcılığa göre ise, nesnelere adları saymaca değildir, adlar nesnelere uygundur, bu anlamda doğaldır ve baştan beri olması gereken adlardır. Dolayısıyla değiştirilemezler, çünkü toplumsal uylaşımın ürünü değildirler, topluma üstün olan bir otoritenin ürünüdürler. Buna göre, "masa" masanın gerçek ve doğru adıdır, toplum veya birileri onu değiştirmeye kalksa da, örneğin bundan böyle masaya "kitap" demeye başlasalar da bu durum "masa"nın doğru ad olması hususunu değiştirmeyecektir. Yani masanın tek bir doğru adı vardır ve bunun dışındaki bütün adlar masanın yanlış adlarıdır.

Üzerinde Konuşulan Nesne Nasıl Belirlenir?

Öyleyse doğruluğun uylaşımıcı ve doğalcı kullanımlarının farklılık arz ettiğini belirtebiliriz. Uylaşımıcılık açısından doğruluk zorunlu olmayan, toplumsal koşulların

belirlediği, göreceli bir doğadadır. Doğalcılık içinse doğruluk böyle olmayıp, genel geçer, evrensel ve zorunludur. Uylaşımçı bakış açısından önemli olan anlaşmaktır. Dil insanlar arası anlaşmaya yarayan bir araçtır. Adlar insanlar birbirleri ile anlaşabilsinler diye vardır. İki kişinin üzerinde konuştukları, hakkında yargıda buldukları nesnenin ne ad taşıdığı önemli değildir, önemli olan üzerinde konuşulanın aynı nesne olduğuna dair sağlanan teminattır. Bu teminat sağlandıktan sonra ilgili nesneye “masa”, “kitap” yada başka bir isimle işaret edilmesi sadece bir ayrıntıdır. Söz konusu teminatın sağlanmasında adların özsel bir rolü yoktur. Bu teminat adlar üzerinden değil, başka yollardan sağlanmaktadır. Doğalcı bakış açısından ise, bu teminatı adlar vermektedir. Ne hakkında konuştuğumuzu nihai olarak adlar belirler. Zira her nesnenin tek bir doğru adı vardır. Yani ad nesnesine zorunlu bir bağ ile bağlıdır, ad nesnesinin doğal ve doğuştan gelen adıdır. Nesneyi başka bir adla anmak, o nesneye hiçbir biçimde uygun olmayan bir ad vermek olacağından, biz artık o nesneden bahsediyor sayılamayız. Ad basitçe nesneye işaret eden bir sembolden ibaret değildir. Bu yüzden bilginin temeli addır. Ama gerçek ve doğru adlardır. Doğru adı bilen nesneyi de bilir. Gerçek bilimin yolu doğru adları bilmekten geçmektedir.

Bağlamın Belirleyiciliği

Adların doğruluğu uylaşımçı yaklaşıma göre onların yerinde kullanılmasıdır. Yukarıda söylenenlerin ışığında “yerinde kullanım”ın hangi anlama geldiği belirlenebilir. Buna göre hangi nesne üzerinde konuşulduğunu tayin etmenin daha temel yordamları bulunduğu için uylaşımçılık açısından adlar ikincil bir konumdadırlar. Örneğin masa hakkında konuştuğumuzu, önümde duran masaya elimle işaret etmek suretiyle, yada “işte şu” diyerek göstermek suretiyle belirleyebilirim. Demek ki kendisine beden hareketleri ile (jest ve mimiklerle) veya dilsel yoldan (işaret zamirleri ile) işaret etmek yoluyla diğer nesnelere ayırt edebildiğimiz nesnelere hangi adı vereceğimiz, ikinci derecede bir meseledir. Ona “masa” da diyebiliriz “kitap” da; veya “x” de diyebiliriz. Kısacası içinde bulunulan durum (yada bağlam), üzerinde konuşulan nesneyi zaten belirlemekte ve ona işaret etmektedir. Ad burada bir değişken görevi görmektedir. Adın yerinde kullanılıp kullanılmadığını cümle içinde tuttuğu yer belirlemektedir. Mesela, “x, y’nin üzerinde duruyor” cümlesinde x yerine “kitap”, y yerine “masa” adları kullanılabilir; böyle yapıldığında “masa” ve “kitap” adları günlük olağan kullanımlarına uygun kullanılmış olurlar; ama bunun tersi yapıldığında artık “masa” sözcüğü kitap-nesnesine ve “kitap” sözcüğü de masa-nesnesine işaret eder hale gelirler; ve konuşmacıların da bunu dikkate almaları gerekir.

Özün Belirleyiciliği

Doğalcı yaklaşımda ise adın doğruluğu nesnenin kavramına ve bilgisine bağlı olmaktadır. Adın bilgiden ve kavramdan bağımsız düşünülmeceği görüşü bu yaklaşımın temel özelliğidir. Buna göre düşünürken, konuşurken hep adlar üzerinden düşünür, adlarla konuşuruz. Ad nesneye işaret eden bir sembol değildir; ad nesneye bağlıdır, nesnenin özüne bağlıdır. Adlar bir anlamda nesnelerin kavramları ile bir tutulmuşlardır, yada en azından kavramlara kopmaz bir bağ ile bağlıdır; kağıdın iki yüzü gibi birbirlerinden ayrı düşünülemez ve ayrıştırılamazlar.

Üzerinde konuşulan nesneyi yada konuyu içinde bulunan durum belirliyor olamaz. Çünkü değişen durumlara göre nesnenin sabit kaldığını ileri süremeyiz. Uylaşımçı görüş açısından farklı durumlar aynı nesneyi belirliyor olabilirler. Yine bu görüşe göre nesne birbirinden farklı durumların belirlediği, farklı bağlamların ortak ögesi olarak tanımlanabilmektedir.

Üzerinde konuşulan nesneyi yada konuyu bağlamın belirleyiciliği içinde tasarlamak bilginin sabitliğini feda etmek olarak algılanmaktadır. Zira farklı bağlamların nesne-belirlemeleri farklı farklı olacağından nesneye dair bilginin her bir durumda sabit kaldığını ileri sürmek mümkün olmayacaktır. Uylaşımçı görüş farklı nesne-belirleme biçimlerinin ortak öğeler taşıyabileceğini ve nesnenin bu ortaklıklar üzerinde tanımlanabileceğini savunurken sabit ve değişmez bir bilgi zemininden hareket etmemektedir, dolayısıyla hakiki bilginin ezeli-ebedi doğru ve değişmez olması gerektiği şeklindeki kadim dogmayı feda etmektedir. Nesne, farklı nesne-betimlemeleri arasındaki ortak öğe olarak kabul edildiğinde, her yeni durum nesneye ilişkin bilginin yenilenmesi ve değişmesini de beraberinde getirmekte, bir anlamda, nesneye ilişkin bilgi her defasında yeni baştan kurulmaktadır. Oysa doğalcı görüş her yeni durumun nesneye dair ortaya çıkardığı yeniliklerin daha işin başında nesnede içerilmesi gerektiğini düşünmektedir. Nesnenin yeni bağlamlara her katılışında o bağlama uyarlandığını düşünmenin, nesnenin her defasında dönüşüme uğradığını ve dolayısıyla artık eski nesne olmadığını itiraf etmek demektir. Yani bağlamın nesneyi belirlediğini ileri sürmek belki makul olabilir ama her yeni bağlamın yeni bir nesne tanımladığını unutmamak şartıyla.

Nesne içine katıldığı bağlama katılabilme imkanını apriori olarak içermiyorsa, zaten o bağlama katılamayacaktır. Nesnenin hangi bağlamlara ne şekilde katılabileceğinin imkanı o nesnenin kavramında içrektir. Bu sayede her durumda nesnenin aynı nesne olduğunu söyleyebiliriz. Ad kavramın sabitliğine ve değişmezliğine işaret ettiği için kendisi de sabit ve değişmez olmalıdır.

Nesneyi Nasıl Biliriz?

Diğer taraftan her iki halde işaret etmenin konusunun farklı olduğu iddia edilebilir. Uylaşımçı görüşe göre adın işaret ettiği şey, bağlamın belirlediği şey, bağlamsal ilişkiler ağının içinde belli bir konumdur. Oysa doğalcı görüşe göre adın işaret ettiği şey nesnenin özüdür de denebilir. Bu durumda da soru bu sefer, nesneyi nasıl biliriz? sorusuna dönüşür. Doğalcı görüşte nesneyi bilmek nesnenin özünü bilmektir; uylaşımçı görüşte nesneyi bilmek nesnenin bağlamsal ilişkiler ağında tuttuğu konumu bilmektir.

Konu bir noktadan sonra nesne-bağlam ilişkisine ve bununla bağlantılı olarak da bilginin doğasına dair yaklaşımlara doğru kaymaktadır. Görüldüğü gibi adların doğruluğu başlığı altında adlar üzerinden aslında ontolojik-epistemolojik konuların tartışıldığını söyleyebiliriz.

İki yaklaşımın farklı bilgi anlayışlarına sahip olduğu göze çarpmaktadır. Uylaşımçılığın empirist, doğalcılığın ise rasyonalist oldukları yada bu okullara yakın düştüklerini söylemek mümkündür. Zira uylaşımçılığa göre bağlamın bilinmesi yada içinde bulunulan durumun tanınması ancak duyu organları vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bağlam her şeyden önce içinde bulunduğumuz belirli fiziksel ortamla temellenir. O ortamdaki koşullar, ortamı bizimle paylaşan nesnelere bizimle ve birbirleriyle olan karşılıklı mekansal ilişkileri; bunun yanında nesnelere sahip oldukları farklı kipten özellikler ve bu özellikler üzerinden birbirleri ile etkileşimleri gibi faktörler, bağlamın temel tanımlayıcı öğelerini oluştururlar. Bizim bütün bu öğelere ilişkin farkındalığımız duyu organlarımızdan gelen duyuymalara dayanmaktadır. Bu duyuymaları zihnimizde birbirleri ile kıyaslayarak, farklılık ve benzerliklerine göre sınıflayarak ve bu sınıflama yoluyla soyutlayarak, nesnelere ve olaylara ilişkin bilgimizi kurarız. Kısacası bağlama dair bilgimiz deneyimden gelmekte, aynı bağlamı tanıyabilmek, farklı bağlamları birbirinden ayırt edebilmek için, deneyim zorunlu bir koşul yerini tutmaktadır.

Doğalcılığa göre özlere dair bilgi duyu içeriklerine indirgenemez türdendir. Nesnenin özü bağlamsal ilişkilerle kurulamaz. Kimlik yada nelik nesnenin bizzat kendisindedir. Kimliğin yada nesnenin nelikliğinin bağlamsal ilişkiler ağıyla belirlendiğini savunmak bir anlamda bu kimliğin nesneye dayatıldığını söylemekle eşdeğerdir. O halde böyle bir kimlik öz-kimlik değil olsa olsa bir dayatma-kimliktir. Oysa kimliğin dayatılma olması, kimlik kavramıyla çelişen bir şeydir. Kısacası nesnenin özüne dair bilgimiz deneyimden geliyor olamaz. Bunu söylemek, bu bilginin bu dünyada edinilen bilgiden farklı olduğunu ve bu bilginin bu dünyada edinilmediğini söylemek demektir. Yani nesnelere özlerine ilişkin bilgi, bu dünyada edinilen bilgiye ve dolayısıyla bu dünyaya aşkındır. Biz bu bilgiye sahipsek ve onu bu dünyada edinmedik ise, o halde bu

dünyaya o bilgiyle birlikte geldik demektir. Rasyonalizmdeki doğuştancılık karakteri bu şekilde anlaşılır hale gelmektedir.

Bu görüşte bilginin varlıktan önce geldiği söylenebilir. Burada bilginin varlığa göre, zamansal olmasa da mantıksal olarak önceliği söz konusudur. Zira varlığı ve dünyayı bilgi yönetmektedir. Bilgi varlığın var olma biçimlerini ve imkanlarını belirlemektedir. Tabii gündelik sıradan bir bilgi değildir burada söz edilen, ama ezeli-ebedi ve gerçek bilgidir. Hem bu dünyadaki varlıklar ve olaylar hem de günlük-sıradan bilgi, bu ezeli-ebedi olan gerçek bilginin belirlediği sınırlar ve imkanlar içinde var olabilmektedir. Böylece bu bilgi dünyaya, dünyanın içindekilere (varlıklara, olaylara ve sanılara (doxalara)) hükmetmektedir. Açıktır ki böyle bir bilgi bir özne tarafından üretilmemiş-uydurulmamıştır; onun bir başlangıcı yoktur ve bu anlamda en eski, en kadim bilgidir. İşte böyle bir bilginin dile getirildiği bir adlar, sözcükler kümesinin bulunduğu kabul edilebilir. Bu adların oluşturduğu dile, kadim-dil, temel-dil diyebiliriz. Bir nesnenin kadim-dildeki adı o nesnenin gerçek adı olacaktır. Acaba bu dil dünya üzerinde hiç konuşuldu mu? Bu dili bilen insanlar hiç var oldu mu? Bu dili bilen insanlar bulduysa bile, anlaşılan, bu dille birlikte gerçek adlar da unutulmuştur.

Adların Kökeni Olarak Kadim Bilgelik

Diyalogun başında saptanan “kişi bir şeye ne ad koyarsa o ad o şeyin adı olur” iddiası bundan sonraki bölümde Sokrates’in öncülüğünde çözülemeye tabi tutulur. Bu çözümlene kısaca şöyle serimlenebilir:

Yanlış konuşmak ve doğru konuşmak ayırımı vardır.

Yanlış konuşmanın parçaları da yanlıştır.

Konuşmada en küçük parça addır.

Öyleyse adlar da yanlış olabilir.[385B – 385C]

Buradan çıkan sonuç, her bir nesnenin kendisine verildiği kadar doğru adı olamayacağıdır. Dolayısıyla doğru adın dışındakiler yanlış adlardır. Yani kişi bir şeye kendisi ad verdiği zaman o ad o şeyin doğru adı olmaz. Böylece [385A]’da öne sürülen iddia çürütülmüş olur. Bu durumda şu soru gündeme gelmektedir: o halde bir şeye kimin koyduğu ad doğru addır? Diyalogun devam eden kısmında bu sorunun cevabı verilir. Buna göre insan her şeyin ölçüsü değildir. Yani varlıklar bana nasıl görünüyorsa benim için öyle, başkasına nasıl görünüyorsa onun için öyle değildirler. İyi insanlar, kötü insanlar vardır. Akıllı insanlar, akılsız insanlar vardır. Eğer varlıklar bize nasıl görünüyorsa öyle oldukları doğru olsaydı o zaman iyi insan-kötü insan, akıllı insan-akılsız insan ayırımı yapılamazdı: “herkes için kendisine doğru görünen doğru olsa, gerçekte hiçbir kimse herhangi bir bakımdan başka birinden daha akıllı olamaz” [386C].

O halde nesnelerin kendi bağımsız özleri olmalıdır. Nesnelerle yaptığımız bütün işlerde onların özünü (doğasını) göz önünde bulundurmamız zorundayız. Onlara ad verirken de onların doğasına uygun adlar vermeliyiz.

yani onun toplumda süre giden bir tezahürü durumundaki yasalar, gelenek, adetler ve kurallardır. Buradaki yasalardan da en temel hukuk kurallarını anlamak gerekir. Bunlar hem devirden devire değişen spesifik devlet yasalarının, hem de toplumdan topluma değişen ahlak ve görgü kurallarının özünü ihtiva eden çerçevelerdir. Böylece, daha önce bahsettiğimiz, bu dünyayı yöneten ezeli-ebedi gerçek ve doğru bilgi türü ile yine karşı karşıya geliyoruz.

II. ORTAÇAĞ FELSEFESİNDE ADLAR

Düşünce tarihi boyunca bilginin imkanının vazgeçilmez bir koşulu görülen genel, kapsayıcı formlar olarak ideaların ontolojik konumu bilhassa ortaçağda tartışılmıştır. Antikiteden beri süren geleneğe uygun olarak ideaların sabit, kalıcı ve ezeli-ebedi bir karakterde oldukları, kısaca bu dünyanın nesnelere kıyasla daha yüksek bir varoluşa sahip oldukları ve ontolojik bakımdan farklı ve üst bir kategori oluşturdukları ortaçağ boyunca dile getirilmiştir. Bu dönemde hakim olan monoteist inancın etkisiyle, Tanrı'nın yanında ve ondan ayrı ikinci bir tanrısallığa yol açmamak için ideaların Tanrı'nın zihnindeki ideler oldukları kabul edilmiştir. Tümel (universal) terimi ile karşılanmaya başlanan ideaların ontolojik mahiyeti üzerine ortaçağ boyunca devam eden tartışmalar, ilk defa Porpyrhos'un İsoğoji'de dile getirdiği sorular ile başlamıştır. Daha sonra Boethius'un gündeme getirdiği bu sorular "cins ve türlerin gerçek varlıklar mı yoksa salt zihinsel yapımlar mı olduğu, onların gerçekse eğer, cisimsel mi yoksa cisimsel olmayan bir yapıda mı oldukları ve nihayet, duyuşsal varlıklardan ayrı olarak mı, yoksa duyuşsal varlıklarda mı var oldukları sorularıdır."⁸

Böylece başlayan tartışma bilindiği gibi realizm, nominalizm ve kavramcılık gibi üç ana düşünce akımını ortaya çıkarmıştır. Realistler tümelerin hem zihinden hem de dış dünyadan bağımsız kendi başına varolan birer töz olduklarını savunurken, nominalistler bu görüşe karşı çıkarak bunların yalnızca isimler, yapay ve keyfi simgeler olduklarını öne sürdüler. Bu iki görüşü uzlaştırmak yolunda ortaya konan kavramcılığa göre tümeler birer bağımsız töz olmadıkları gibi, isimden ibaret de sayılamazlar. Bunlar, duyulara konu olan nesne ve olayların arasındaki ortaklık ve benzerliklerin insan zihninde soyutlanması ile elde edilen zihinsel kavram ve idelerdir. Bu şekilde kısaca betimlenebilen tümeler tartışması bu haliyle ontolojik-metafizik karakterdeki sorular üzerine bir tartışma olarak görünmektedir. Oysa bu tartışmayı başka bir biçimde dile getirdiğimizde konunun dili ve dil felsefesini ilgilendiren boyutları olduğunu görebiliriz:

---

⁸ Ahmet Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi* (Bursa: Asa Kitabevi, 2001), 84.

Kategoriler dilin mi yoksa gerçek dünyanın mı bölmeleridirler? ... Sözcükler, ve sözcüklerden meydana gelen tümce yada önermeler gerçekliği nasıl, ne şekilde temsil ederler?⁹

Dolayısıyla tartışılan konu ontolojik, mantıksal-epistemolojik bir sorun olduğu kadar aynı zamanda bir anlam ve anlamlandırma sorunudur, yani bir dil felsefesi sorunudur.¹⁰ Bu hususu Petrus Abelardus'un sözlerinde çok daha açık görebiliriz:

... Başkaca şöyle de denebilir: hiçbir şeyin kavramına bağlı olmayan tümel terimler nasıl anlaşılabilir ve gerçek hiçbir anlamı olmayan sözcüklere nasıl uygulanabilirler?... Bunlara bir dördüncü soruyu yani, cins ve türlerin, cins ve türler oldukları sürece, gerçek tözlerin varlığı ile ilişkili olup olmadıkları, cins ve türlerin adlandırdıkları tözün yok olup gitmesi durumunda, tümelin hala bir anlama sahip olup olmadığı sorusunu ekleyebiliriz. Örneğin, gül isminin kendilerine ortak olduğu güllerden hiçbiri olmasa dahi, gül sözcüğünün gerçek bir anlamı olabilir mi? İşte bütün bu soruları birazdan dikkatlice araştıracamız.¹¹

Öyleyse, dil felsefesi içine giren bu soruyu yeniden formüle etmek ve şöyle dile getirmek mümkündür: Gramerde “cins isimler” (yada genel adlar) olarak bilinen sözcükler anlamlarını nasıl kazanırlar? Bu sözcükler dış dünyadaki tek tek bireylere mi, bireyler çokluğuna mı, yoksa her ikisine birden mi işaret ederler? Yada bunların hiçbirine değil de Platonik idealar benzeri kendi başına varolan bağımsız tözlere mi işaret ederler?

Tümel-Ad Ayırımı

Başlangıçta genel adların tümeleri imledikleri konusunda üstü örtük de olsa tam bir mutabakat bulunduğunu belirtmek mümkündür. Zira tartışma Patristik Felsefe ve Roscelinus'a gelinceye kadar olan Skolastik Felsefe dönemlerinde “tümel”, “cins”, “tür” gibi mantıksal-teknik terimler üzerinden yürümektedir. İlk defa Roscelinus'un tümelerin isimlerden başka bir şey olmadığı yollu çıkışı tümelerle sözcükler arasındaki

⁹ Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, 83.

¹⁰ Cevizci, tümeler sorununun Abelardus'da mantıksal-epistemolojik bir karakter kazandığını belirtmektedir: “Bir düşünür olarak Abelardus'un felsefeye ve Ortaçağ düşüncesine olan en önemli katkısı, öyle sanılır ki, onun tümeler probleminde getirdiği çözümden, problemi ontolojik bir problem olmaktan büyük ölçüde çıkartarak, yukarıda olduğu gibi, mantıksal ve epistemolojik bir problem hainle getirmesinden ve böylelikle de *via moderna* yolunu açmasından meydana gelmektedir.” Oysa Abelardus'un konuyu başlıca bir anlam sorunu olarak gördüğü, sorduğu sorularda geçen “tümel terimler nasıl anlaşılabilir”, “sözcüklere nasıl uygulanabilirler”, “tümelin hala bir anlama sahip olup olmadığı”, “gül sözcüğünün gerçek bir anlamı olabilir mi” gibi ifadelerden açıkça anlaşılmalıdır. Bu ifadeler, tümeler sorununun artık bir dil felsefesi sorununa dönüşmüş olması bakımından da, bir *via moderna* açan ifadeler şeklinde yorumlanabilirler. Bkz. Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, 235.

¹¹ Abelardus'dan aktaran: Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, 235.

ilişkinin savsandığını ilham etmiştir.

... realist görüşe, ilk kez olarak 11. yüzyılda Roscelinus tarafından karşı çıkmıştır. Yargı formları, kategoriler, yüklemelerin sınıflanması gibi mantıksal konular üzerinde çalışan Roscelinus, tümellerin, nihai ve en yüksek gerçeklikler olmayıp, yalnızca adlar olduklarını savunmuştur. Roscelinus, bu çerçeve içinde, cins isimlerin yalnızca bireyleri gösterdiğini, tümellerin yalnızca dilsel yada sözel bir statüsü olduğunu iddia etmiştir. Latince “nomen” ad, isim anlamına geldiğinden, Roscelinus’un söz konusu tümel görüşü, felsefede nominalizm olarak bilinir. Nominalizmin en önemli avantajı, hiç kuşku yok ki, varlık bakımından sağladığı tasarruftur. Bu görüş ayrı bir tümeller dünyasını varsaymanın gereksizliğini göstererek, filozofu yalnızca ‘şu’ diye gösterdiğimiz bireylerin varoluşuna inanmaya sevk etmiştir. Bundan dolayı, nominalizm felsefe tarihinde popüler bir görüş olarak, etkisini hep korumuştur. Nitekim, 20. yüzyılda, mantıkla ilgili realist yorumlara karşı çıkan Amerikan mantıkcısı Quine, bir mantık ve matematik sisteminin, bağıntılar, sınıflar, sayılar ve fonksiyonlar türünden soyut varlıkların varoluşunu öngörmeden de, kurulabileceğini savunmuştur.¹²

Roscelinus’un savı hiç kuşkusuz aşırıdır ve yaşadığı dönem itibarıyla kimsenin onaylayacağı türden değildir. Roscelinus’un düşüncesindeki temel hata, aslında birbirinden ayrı olan unsurların bu ayrılığını ifade edeceği yerde, tutup onları özdeş yapmasıdır; ve böylece ontolojik konumu şaibeli bir kısım varlıkları peşin olarak yok saymasıdır. Ama aşırılığı yanlışlığını alenen ortaya koyan bu çıkış, karşıtlar birbirini hatırlatır misali, olması gerekeni ilham etmiştir: Tümeller ile bu tümellere verdiğimiz adlar aynı şeyler değildir. Bu ikisinin birbirinden ayrılması, her biri ile ilgili tartışmaların ait oldukları alanlara hasredilerek sürdürülmesi gerekir. Bu bilincin en belirgin biçimde ilk olarak Abelardus’da oluştuğunu görürüz:

... Birinci soru, cins ve türlerin varolup varolmadıklarıyla ilgiliydi. Daha tam söylendikte, onlar gerçekten varolan bir şeyin mi, yoksa yalnızca düşüncede varolan bir şeyin mi göstergeleridirler, yani onlar, tutarlı bir anlam meydana getirmeyi başaramayan “ejderha” veya “keçi-geyik” benzeri sözcüklerde olduğu gibi, gerçek bir gönderimden [atıftan] yoksun, manasız sözcükler midir? Buna, onların apaçık bir olgu olarak, fiilen varolan şeyleri adlandırmaya yaradıkları ve dolayısıyla, katıksız bir biçimde boş olan düşüncelerin konuları olmadıkları karşılığı verilmelidir. Bununla birlikte, onların adlandırdıkları şeyler, tekil isimlerle adlandırılan kendi kendileriyle aynı şeylerdir. Fakat yine de, onların, biraz önce açıkladığımız gibi, sadece zihinde yalıtlanmış, çıplak ve saf olarak var oldukları bir anlam vardır. ... Tümel terimler, (işaret ettikleri şeylerin doğasından dolayı) hem cisimsel ve (tümeller her ne kadar ayrı bireyleri adlandırsalar da, bunları bireysel yada

---

¹² Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 866.

belirlenmiş olarak adlandırmadıkları için, bu şeylerin gösterilme veya anlamlandırılma tarzından dolayı) hem de gayri cisimseldirler. ... Diğerlerine bizim eklediğimiz dördüncü soruya gelince, çözümümüz şudur: bütün güllerin yok olup gitmesi durumunda olacağı gibi, onların adlandırdıkları şeyler yok olup gittiği ve onlar bundan böyle çokluğa yüklenmedikleri ve bir şeyin ortak adları olmadığı zaman, tümel terimlerin varoluşundan söz etmeyi istemiyoruz elbet. Yine de, “gül” [kendisi] hiçbir şeyi adlandırmasa dahi, hala zihin için bir anlama sahip olmaya devam edecektir. Aksi takdirde, “Hiçbir gül yoktur” diye bir önerme olmaz.¹³

Böylece dikkatler bir defa tözlerden, özlerden, idealardan ve kavramlardan sözcüklere kaydıldıktan sonra tartışma artık ontolojik-epistemolojik bir tartışma olmaktan çıkıp bir dil felsefesi tartışmasına dönüşür; sorulan sorular dil felsefesinin bakış açısı ile ifadelendirilen sorular haline gelirler.

Bunun başka bir sebepten ötürü de böyle olması gerektiğini söyleyebiliriz. Zira kendilerini görmediğimiz, dokunamadığımız, işaret edip gösteremediğimiz dolayısıyla inceleyemediğimiz öğelerin doğası, varoluşu gibi konular üzerine konuşmak bir noktadan sonra sürdürülemez bir hal alır. Bilmediğimiz şeyler hakkında yargıda bulunuyormuşuz hissine ister istemez kapılırız. Konunun yoğun bir şekilde tartışılması, tartışmaların bir türlü sonuçlanmaması, tatmin edici bir sonuca varılamaması, çeşitli itirazların her seferinde ileri sürülmeye devam edilmesi, olmayacak konulara girilmesi gibi durumlar ortada temel bir hatanın bulunduğunu, yöntemsel bir yanlışlığın girdabında debelenildiği sezgisini ister istemez vermektedir.

Dikkatler tümellerden genel adlara, teknik terimlerden sözcüklere çevrildiğinde ilk sorulabilecek soru, sözcüklerin yani tümel adlarının nasıl oluştuğu, bu tür öğelerin nasıl isimlendirildiği, bunları isimlendirme yönteminin ne olması gerektiği, sıradan nesne ve bireyseller gibi isimlendirilip isimlendirilemeyeceği olabilir. Bu da, daha önce Kratylos diyalogunu incelerken gördüğümüz gibi adların doğruluğu konusuyla doğrudan alakalıdır.

O halde, sonuç olarak, tümeller tartışmasında ilk evreyi teşkil eden realistler, tümel adlarını tümellerin kendisinden ayırmayarak, daha doğrusu, konuyu bir dil sorunu, bir adlandırma sorunu, yani sözcüklerin nasıl anlam kazandığına ilişkin bir sorun olarak görmemekle, aslında bu adların vazgeçilmez doğru adlar olduklarını düşünmüş sayılabilirler. Ad-nesne ayırımı¹⁴ yapmamış olmaları onların bir tür doğalcılığı benimsediklerinin işaretidir. Yunanlıların mito-poetik dönemde ad-nesne

¹³ Abelardus’dan aktaran: Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, 242.

¹⁴ Burada nesne terimi ile ilgili bir hatırlatma yapmak gerekir: Nesne duruma göre somut veya soyut olabilir. Somut nesnelere dış dünyadaki bireyseller yada olaylardır. Soyut nesnelere ise yerine göre kavramlar, tözler, özler yada idealar olabilir. O halde biz bu metinde “ad-nesne ayırımı” ifadesi içinde geçen “nesne” terimini, adın işaret ettiği şey anlamında, soyut ve somut olası varlık ve olay türlerinin hepsine gönderimde bulunacak şekilde genel bir anlamda kullandık.

ilişkinin bir yerine-geçme ilişkisi olarak tasarımlarıyla benzerlik içinde, kavram realistleri de ad-kavram ilişkisini bir işaret etme ilişkisi olarak değil de bir tür özdeşlik ilişkisi olarak görmüş olmalıdır.¹⁵ Yani onlara göre adlar nesnelere özleriyle, nesnelere kavramlarıyla özdeşdir. Bunun karşısında tümellerin adlardan ibaret olduklarını savunan görüş de bir uyaşımca karşı çıkış olarak görülebilir. Zira adların uyaşımla belirlendiğini ileri süren uyaşımcılık, onların uyaşımla değiştirilebileceğini de doğallıkla kabul eder; ve böyle bir görüş kuşkusuz adı nesneden ayrı kabul etmektedir.

Kavram-Sözcük-Nesne İlişkisi

Ockhamlı William'ın güçlü kanıtlarla temellendirdiği nominalizmine göre gerçekten varolanlar bireysellerdir. Ockhamlı William var olduklarını apaçık bilmediğimiz ama buna rağmen kendilerine varlık attığımız öğeler içermesinin, felsefi açıklamalar için bir zayıflık olarak görülmesi gerektiğini ileri süren yaklaşımı ile etkili olmuştur. Bir açıklamada bu tür öğelere, ona göre ancak kaçınılmaz olmaları koşuluyla müracaat edilmelidir, ve zorunluluk olmadıkça bunlar ya hiç kullanılmamalı ya da hiç değilse sayıları en aza indirilmelidir. Felsefi yöntem yeni bir anlayış getiren bu yorum, aynı zamanda tümellerin felsefi açıklamalar için kaçınılmaz olmadıklarını kabul etmiştir. Öyleyse onlar sadece ağızdan çıkan sesler olarak, tasarruf sağlayan bir uzlaşım aracı, akıl yürütmede kullanılan bir aletten ibarettir.

Tümelin ruhun bir yönelimi olduğu İbn-i Sina tarafından *Metafizik*'in beşinci kitabında açıklanmıştır. ... Bütün bu noktalardan da anlaşılmalıdır ki, tümel çokluğa yüklenebilen bir ruh yönelimidir. Bu iddia doğrulanabilir. Çünkü herkes, bir tümelin çokluğa yüklenebilen herhangi bir şey olduğunu kabul eder; ama yüklenen sadece bir ruh yönelimi yada uzlaşımca bir imdir. Hiçbir töz hiçbir zaman herhangi bir şeye yüklenemez. Öyleyse, sadece ruhun yönelimi yada uzlaşımca bir im bir tümel olabilir. ... Fakat ruhta bir gösterge olan bu şey nedir? Bununla ilgili olarak çok çeşitli görüşlerin bulunduğu söylenmelidir. Çünkü bazıları onun [doğal gösterge yada kavramın] ruh tarafından oluşturulmuş olan belli bir kurgudan başka hiçbir şey olmadığını söylerler. Diğerleri onun ruhta, anlama ediminden ayrı olarak, öznel bir biçimde varolan belirli bir nitelik olduğunu söylerler. Başkaları ise onun anlama edimi olduğunu belirtir. Ve bütün bunların lehine şunun söylenmesi gerekmektedir: daha az ilkeyle açıklanabilen daha fazlasına ihtiyaç duymadan açıklanabilir.

¹⁵ Mito-poetik dönemde Yunanlıların ad-nesne ilişkisini bir yerine-geçme ilişkisi saydıklarını söylerken, burada "nesne" teriminin hem somut hem de soyut nesnelere gönderimde bulunduğu dikkat etmek gerekir. Oysa kavram realistlerinin yerine-geçme ilişkisini sadece soyut nesnelere için düşündüklerini, somut nesnelere söz konusu olduğunda adlarla bunlar arasında bir işaret etme ilişkisi kabul ettiklerini belirtmek gerekir. Zira Roscelinus'un, cins isimlerin yalnızca bireyleri gösterdiği ve tümellerin yalnızca adlardan ibaret oldukları yollu bir iddiada bulunabilmesi, ancak bu tür bir ad-nesne ilişkisinin bilincine sahip olması koşuluyla mümkün olabilirdi.

Bununla birlikte, anlama ediminden ayrı bir şey öne sürmek suretiyle açıklanan her şey böyle ayrı bir şeyin varoluşu öne sürülmeden de açıklanabilir. Zira bir şeyin yerini tutmak ve bir şeye delalet etmek, bu kurgusal kendiliğe olduğu kadar, anlama edimine de aittir; öyleyse, anlama ediminin ötesinde herhangi bir şeyin varoluşunu öne sürmemek gerekir.¹⁶

Ancak nominalist yaklaşımın karşısındaki sorun, düşünmenin yada anlamanın kavramları gereksinmesidir. Düşünceden bahsedebilmek yalnızca genel adlar ile mümkündür. Çünkü bireyseller kendi bireysellikleri içinde kavranabilir ve anlaşılabilir değillerdir. Bilme, anlama, kavrama dediğimiz şey bireysellerin kavramların kapsayıcılığı ve genelliği altında sınıflanabilmesi ile mümkün olabilmektedir. Dış dünyanın tekil nesnelere bireyselliği kavrama edimi sırasında soyulup ayıklanmakta, bir anlamda kavramın içinde eritilmektedir. Bu da zihnin soyutlama yeteneği sayesinde gerçekleşmektedir. Şurası inkar edilmez bir hakikattir ki, dış dünyadaki tekil bir nesne yada olay, zihnimizdeki soyut kavramlara gönderme yapmadan, bize onları çağrıştırmadan kavranamamaktadır. Yani düşünmede, anlamada dış dünyadaki bireyselleri değil zihnimizdeki kavramları kullanırız. Ya düşünmenin gizemli, soyut, evrensel öğeler yoluyla gerçekleştiği kabul edilecektir, yada düşünce doğal ve empirik olana indirgenecektir ki bu durumda da anlam feda edilecektir.¹⁷ Tümel tartışmasının odağında böyle bir ikilemin bulunduğu aşikar hale gelmektedir.

Aslında işin başından beri ortada birbirinden ayırt edilmesi gereken iki edim vardır: anlamak ve işaret etmek. Bu ikisinin birbirinden farklı olduklarının kabul edildiğinin işaretlerini Abelardus'da ve Ockhamlı William'da bulabiliriz.

Tümel kavramlar soyutlama yoluyla oluşturulurlar; dolayısıyla, şimdi boş olmayan, fakat çıplak, saf ve yalıtlanmış olan tümel kavramlardan nasıl söz edebileceğimizi göstermemiz gerekmektedir. ... soyutlamanın doğasıyla ilgili olarak birçok şey söylenmiş olduğuna göre, şimdi her zaman soyutlama yoluyla oluşturulmaları gereken tümel kavramlara dönelim. Buna göre, ben insan yada beyazlık veya beyazı [ismini] işittiğim zama, isim sayesinde özne şeylerde bulunan bütün doğa yada özellikleri anımsamıyorum, fakat insandan, her ne kadar ayrı değil, karışmış bir biçimde de olsa, hayvan ve akıllı ölümlü kavramına ulaşıyorum. ... tümel bir kavramın haklı olarak yalıtlanmış, çıplak ve af diye tarif edilmesinin nedeni budur; yani o, duyusal [bir] şeyin algısı olmadığı için, "çıplak"tır ve herhangi bir breye yapılacak gönderime yer vermediği için "saf"tır.¹⁸

¹⁶ Ockhamlı William'dan aktaran: Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, 322,324.

¹⁷ Simon Blackburn, "history of the philosophy of language," *The Oxford Companion to Philosophy*, Ted Honderich (ed.) içinde (New York: Oxford University Press, 1995), 455-56.

¹⁸ Petrus Abelardus'dan aktaran: Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, 240-241.

Bundan ötürü, nasıl ağlama acının doğal bir imi ise, insanlar sözcüğünü kavramamı sağlayan anlam edimi de insanların doğal bir imidir, denmektedir. Konuşulan sözcüğün, konuşulan önermelerde şeylerin yerini tutması gibi, doğal imler de zihinsel önermelerde insanların yerine geçerler. ... Bundan dolayı, “Köpek bir hayvandır” önermesindeki “köpek” terimi havlayan bir hayvanın yerine geçmek üzere kullanılmışsa, önerme doğrudur; fakat eğer köpek adıyla anılan göksel bir cisim yerine kullanılmışsa, önerme yanlıştır. ... Diğerleri onun [doğal gösterge yada kavramın] ruhta, anlama ediminden ayrı olarak, öznel bir biçimde varolan belirli bir nitelik olduğunu söylerler. Başkaları ise onun anlama edimi olduğunu belirtir. ... Bununla birlikte, anlama ediminden ayrı bir şey öne sürmek suretiyle açıklanan her şey böyle ayrı bir şeyin varoluşu öne sürülmeden de açıklanabilir. Zira bir şeyin yerini tutmak ve bir şeye delalet etmek, bu kurgusal kendiliğe olduğu kadar, anlama edimine de aittir.¹⁹

Bu iki edimin ayrı ayrı gerçekleşebilen bir doğada olduklarına dair belirtiler vardır. Yani anlamak ve işaret etmek eşzamanlı, aynı anda gerçekleşebilen edimler değildir. Sözcükleri kimi zaman anlamak için, kimi zaman da işaret etmek için kullanırız. Ancak, anlamak kavramlarla yapılabilen, kavramlar sayesinde gerçekleşebilen bir eylem olduğu için, bu durumda sözcükler kavramların yerine geçerler. O halde kavram-sözcük ilişkisi bir işaret etme ilişkisi değildir. Sözcük-nesne ilişkisi de bir yerine-geçme ilişkisi değildir. Zihinde içerilmeyen, zihinsel yoldan sahip olamadığımız şeylerle zihinsel yoldan kurulabilecek ilişki, ancak işaret etme ilişkisi olabilir. Dış dünyada bulunan bireyseller söz konusu olduğunda durum budur, bireyseller kavranabilir, düşünülebilir değildir; kendi bireysellikleri içinde anlaşılabilir değildir. Bu, bir anlamda, zihin onları içermiyor, onlara zihinsel yoldan sahip olamıyor demektir. Böyle bir durumda doğal olarak bu tür nesnelere zihinsel yoldan kurulabilecek ilişki işaret etme ilişkisi olabilir. Demek ki, işaret etmede işaret edilen nesnenin, anlaşılmasa ve bilinmese dahi konuşmaya konu edilebilmesi imkanı mevcuttur. Anlaşılamayan, kavranılamayan, başka bir ifadeyle zihin tarafından içerilmeyen öğeler karşısında tercih edilebilecek yegane zihinsel edim, işaret etmek olmaktadır. Oysa düşünme ediminde zihin ihtiyacı olan öğelere sahiptir, ki bunlar da kavramlardır. Dolayısıyla düşünme edimi sırasında zihin kavramlara işaret etmek zorunda değildir, onları kullanır. Böyle bir halde sözcüklerle kavramlar arasında bir yerine geçme ilişkisi olduğu söylenebilir, zira özne ile kavram arasında özne ile dış dünyanın bireyselleri arasındakine kıyasla, zihinsel bir mesafe yoktur. Özne, dili düşünmek için kullanır, düşünmede sözcüklerle kavramlar arasında (ki burada kavramı tümel, öz, töz yada idea olarak düşünmek mümkündür) bir tür özdeşlik ilişkisi bulunur;

---

¹⁹ Ockhamlı William'dan aktaran: Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, 320,322.

özne onları birbirinden ayrı tutamaz, bu durumda onları birbirinden ayırabilmek özel bir refleksiyonu gerekli kılar.

Kısacası kavramlarla anlarız, sözcüklerle değil, ama anlamada kavramlarla sözcükler arasında bir mesafe yoktur. Bu sayede, adı nesneye, nesnenin özüne kopmaz bir bağla bağlayan ve bu ikisini ayırıştırılamaz sayan doğalcı görüş daha anlaşılır hale gelmektedir. Anlamanın söz konusu olmadığı durumlarda da sözcükleri işaret etmek için kullanırız. Sonuç olarak ortaçağdaki tümeller tartışmasının temelinde kavram-sözcük-nesne ilişkisinin nasıl kurulacağı, bunun nasıl bir ilişki olduğu sorununun yattığını söyleyebiliriz.

III. LOCKE

John Locke'un başyapıtı olan *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'nin üçüncü bölümü olan "Üçüncü Kitap", sözcükler üzerinedir. Locke bu bölümün daha hemen başında sözcüklere nasıl baktığını bütün açıklığı ile ortaya kor. Ona göre sözcükler seslerden ibarettir.

Bu yüzden de doğa, insan organlarını, sözcük adını verdiğimiz düzenli sesleri çıkarabilecek biçimde yapmıştır.²⁰

Ancak bu sesler kendi başına dili ve anlamı oluşturmaya yetmez. İnsan bu sesleri idelerin göstereni yapabilmektedir.

Fakat bu, dili üretmeye yetmezdi; çünkü papağanlara ve başka birçok kuşlara da yeterince seçik sesler çıkarmaları öğretilir, fakat bunlarda konuşma yeteneği kesinlikle yoktur. Demek bunların düzenli sesler olmasının dışında, insanın bu sesleri kendi içsel kavramlarının imleri olarak kullanabilmesi ve onları kendi zihnindeki idelerin imleri yapabilmesi, böylece bunları başkalarının da tanıması ve insanların zihinlerindeki idelerin birbirine aktarılabilmesi zorunluluğu da vardır.²¹

Böylece özü ortaya konan görüş, dil felsefesinde "ideci anlam kuramı" olarak bilinir²². Bu görüşün temel karakteri, sözcük-nesne ilişkisini bir işaret etme ilişkisi saymasıdır. Sözcükler kendi başlarına bir anlama sahip olamayan seslerden ibarettir, ama insan onları anlamın asıl içeriğini oluşturan zihinsel idelere işaret etmek için

²⁰ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996), 239.

²¹ a.g.e.

²² Siobhan Chapman, *Philosophy for Linguists: An Introduction* (London: Routledge, 2000), 10.

kullanabilir. Kitabın bundan önceki bölümü olan “İkinci Kitap”, idelerin nasıl ortaya çıktıklarını, birbirleriyle olan ilişkileri, benzerlikleri, farklılıkları, idelerin çeşitlerini ve türlerini bir bir sayıp ortaya dökmesi ve böylece, insan zihninin bir anatomisi olması bakımından felsefe tarihinde bir ilki oluşturur. Aslında zihinde ide ve kavramların oluşumuna ilişkin açıklayıcı görüşler felsefe tarihinde nadir rastlanır şeyler değildir; ortaçağ felsefesinde ve bilhassa erken ve yüksek Skolastik dönemlerinde bu örnekler sık sık rastlanır: Örneğin Petrus Abelardus kavramların soyutlamayla zihinde oluşmasını uzun uzun anlatır²³, Aquinaslı Thomas gibi belli başlı Aristotelesçiler, duyumdan imgeleme uzanan Aristotelesçi hiyerarşiden bahsederler²⁴, Roger Bacon deneyimi dışsal ve içsel diye ikiye ayırıp inceler²⁵, Ockhamlı William İbn-i Sina’dan aldığı ilhamla tümelleri ruhun yönelimleri (intentio) ile açıklamaya çalışan bir zihin felsefesi inşa eder²⁶. Şu gerçektir ki, Hıristiyan Skolastiği ve bu döneme asıl ilhamı vermiş olan Farabi, İbn-i Sina, Gazali, İbn-i Rüşd gibi İslam düşünürleri ile temsil edilen ortaçağa ait zihin felsefesi, o kadar zengindir ki, Locke ve Descartes gibi modern düşünürlerin zihin üzerine görüşlerinin bütün kaynaklarını burada bulmak mümkündür.

Aristoteles’in Deneyciliği

Ama ideci anlam kuramının felsefe tarihindeki asıl başlatıcısı, hakkında dolaysız bir tanımlığa sahip olmadığımız öğelere dünyaya dair bir tasvirde yer vermeyen “sağduyuya dayalı” bakış açısı ile, Ockhamlı William’daki tasarruf ilkesinin de ilk taraftarı sayılabilecek Aristoteles’tir. Hocasından en büyük farklılığı deneyime verdiği önem olan Aristoteles sahip olduğumuz kavramların kaynağının bu kavramların bireysel, fiili uygulamalarına ilişkin tecrübemiz olduğunu kabul eder: “Biz ‘adalet’ gibi bir özelliğin kavramına sahibiz, çünkü onu, adaletle ilişkin bireysel, fiili uygulamaları tecrübe ederken öğrenmişizdir.”²⁷ Aristoteles zihinsel ide ve kavramlara dair öğretinin kurucusu, Locke ile zirve noktasına ulaşan deneyci çizginin başlatıcısıdır:

Aristoteles için durum bunun tersidir. Bizim istifade edebildiğimiz yegane bilgi türünü duylardan ediniriz, bir başka deyimle önümüzde hazır bulunan nesnelere görünüş, koku, tat, ses ve fiziksel temasına dair tecrübelerimizden. Dolayısıyla sözcükler soyut İdealara karşılık gelemezler, ama somut nesnelere de karşılık gelmezler, duymalardan elde ettiğimiz izlenimlere karşılık gelirler. Biz bir şeyi mesela bir köpeği tarif ederken, aslında özel türden dört-ayaklı bir hayvanın görünüşünden, onun kendine has kokusundan ve fiziksel dokusundan elde ettiğimiz izlenime bir

²³ Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, 240-241

²⁴ a.g.e., 279.

²⁵ a.g.e., 297.

²⁶ Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, 320-22.

²⁷ Chapman, *Philosophy for Linguists*, 16. (çeviri bana ait A.D.)

isim vermiş oluyoruz. Bu tür izlenimlerin olmadığı durumlarda ve ‘köpekler’ hakkında genel olarak konuştuğumuzda ise, daha önce tek tek köpeklerden elde ettiğimiz deneyimlerin toplamına başvurmuş oluruz. Benzer şekilde, ‘adalet’ gibi soyut bir ismi kullandığımızda, adaletin bireysel uygulamalarından elde ettiğimiz izlenimlere göndermede bulunuyoruz.²⁸

Aristoteles’e göre sözcükler, ruhun etkilenmelerinin ağızdan çıkan sesteki izleri, ve yazılı işaretler de sesli sözcüklerin izleridirler. Sesin kendisi ile, konuşmanın aleti olarak ses arasındaki fark, madeni para ile madeni paranın yapıldığı malzeme arasındaki fark gibidir. Bir parça bakır, bir değere karşılık gediği zaman ona para, bir ses ise bir kavrama karşılık geldiği zaman ona sözcük deriz. Aristoteles’te, kavramların doğal yoldan oluştuğu düşünülüşünden, herkes için aynı kabul edildiklerini belirtmeliyiz.²⁹

“Ruhun etkilenmeleri”³⁰ olarak adlandırdığı Aristoteles’in izlenimlerini Platonik idealarla karıştırmamaya dikkat etmelidir. Aristoteles’in izlenimleri insan zihninde oluşan ve zihinden bağımsız varolamayan bir doğada iken, Platonik ideaların zihinden bağımsız kendi gerçeklikleri vardır. Yine de Aristoteles’e göre bu “ruhun etkilenmeleri” Platonik idealar gibi evrensel bir karakterdedir. Onun bütün bu görüşlerinin özünü *De Interpretatione*’de (Organon’un ikinci kitabı olan Önerme ve Yargı Üzerine) buluruz:

Yazılı işaretler bütün insanlar için aynı değildir, konuşurken çıkarılan sesler de öyle. Fakat bunların ilk başta neye – yani ruhun etkilenmelerine – dair işaretler oldukları herkes için ortaktır; ve bu etkilenmelerin nelere – yani mevcut nesnelere – ilişkin tasvirler oldukları da yine herkes için ortaktır.³¹

Locke ve Genel İdeler

Locke’a göre sözcükler genel idelerin iletilmesinde de kullanılabilir. “Genel imler” içermeyen bir dilin bir işe yaramayacağını savunan Locke bu imlerin işaret ettiği genel ideler adı altında yeni bir ide türü varsaymak zorunda kalır:

Seslerin idelerin imleri yapılması, bu imler birçok tikel şeyleri kapsayacak biçimde kullanılmadığı sürece, dilin yetkinliği için yeterli olamaz; çünkü eğer her tikel şeyin imlenebilmesi için bir seçik ad gerekli olsaydı, sözcüklerin sayısının çokluğu, bunların kullanılmasını karıştırdı. Bu sakıncayı kaldırmak üzere, dil, genel terimlerin kullanımında yeni bir aşamaya ulaşmış ve tek

²⁸ a.g.e. (çeviri bana ait A.D.)

²⁹ Lia Formigari, *A History of Language Philosophies*, trans. Gabriel Poole, (Berlin: Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, 2004), 63.

³⁰ “Affections of the soul”, bkz. Formigari, *A History of Language Philosophies*, 63.

³¹ Aristoteles’ten aktaran: Chapman, *Philosophy for Linguists*, 17. (çeviri bana ait A.D.)

sözcüğün birçok tikel varlıkları imlemesini sağlamıştır; seslerin bu yararlı kullanılışı, imleri oldukları ideler arasındaki ayırmadan elde edilmiştir; genel idelerin yerini tutacak adlar genel olmuş, yerini tuttıkları ideler tikel olan adlar da tikel kalmıştır.³²

Locke idelerin genel bir incelemesini yaptığı İkinci Kitap'ta “toplu ideler”den bahseder, ve bir iki yerde genel idelere yüzeysel olarak değinir, ama sözcükler üzerine ola Üçüncü Kitap'ta genel ideler üzerine bir kuram geliştirmek zorunda kalır. Buna göre, her tikel şeyin kendine has bir özel adının bulunmasını olanaksız ve yararsız gören Locke, böyle bir durumun bilginin genişlemesini sağlamayacağını “çünkü bilgi tikel şeyler üzerine kurulmuş da olsa, ancak, şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyen genel görüşlerle genişler” der.³³ Locke “genel ve tümel anlığın ürünleridir” demekle hem genel ideleri tümeller olarak gördüğünü, hem de tümeller tartışmasıyla ilişkili olarak Aristotelesçi bir yaklaşımı benimsediğini açık etmiş olur. Yine Locke ilerleyen kısımlarda soyut idelerin (diğer adıyla genel idelerin) özlerle aynı şeyler olduklarını “her seçik soyut ide bir seçik özdür” sözüyle ortaya koyar,³⁴ ve özlerin “gerçek” ve “adsal” olmak üzere ikiye ayrılması gerektiğini, gerçek özün cisimlerde bilinemez olan yapı, adsal özün de soyut ideler olduğunu öne sürer. Bu konuda son olarak, gerçek ve adsal özün yalnız idelerde ve kiplerde aynı, cisimlerde ise değişik olduğunu belirtir.³⁵

Genel idelerle ilgili bütün bu söylenenler Locke sonrası dil felsefesinde “genel ideler sorunu” olarak bilinen çözümsüz bir problem doğurur.³⁶ Ancak bundan önce, Locke'un zihinsel ideler kuramının dilin anlaşma için kullanılabilmesi olgusu karşısında sıkıntıya düştüğünü belirtmemiz icabeder. Zira anlaşmanın gerçekleşebilmesi için herkesin aynı idelere sahip olması bir zorunluluktur. Aristoteles bu durumu, yukarıda gördüğümüz gibi, idelerin doğal yoldan oluştuğu şeklindeki bir açıklama ile geçiştirirken, Locke gibi deneyciliğin öncüsü sayılan bir düşünür, iki insanın hiçbir deneyiminin, dolayısıyla idelerinin de aynı olamayacağını farkındadır. Fakat dilsel iletişimin ve anlaşmanın buna rağmen gerçekleşebilmesi olgusunu bireyler arası ide alışverişi gibi hiç makul olmayan bir yoldan açıklamaya çalışır. Ona göre konuşma sırasında ideler konuşucunun zihninden işiticinin zihnine iletilmektedir: “...İnsanların zihinlerindeki idelerin birbirine aktarılabilmesi zorunluluğu da vardır.”³⁷ Bir başka yerde bu iletişimin nasıl gerçekleştiğini şu şekilde izah eder:

³² Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 239-40.

³³ a.g.e., 245-46.

³⁴ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 251.

³⁵ a.g.e., 251-52.

³⁶ Chapman, *Philosophy for Linguists*, 10.

³⁷ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 239.

Sözcükler birincil yada dolaysız imleleriyle, ancak kendilerini kullananların zihinlerindeki idelerin yerini tutarlar...Bir insan bir başkasıyla konuştuğunda, bu, kendisini ötekinin anlaması içindir ve konuşmanın amacı da bu seslerin, imler olarak, kendi idelerini dinleyene bildirmektir. Öyleyse sözcükler konuşanın idelerinin imleridir; bunları hiç kimse, dolaysız olarak, kendi idelerinden başka şeylerin imleri olarak kullanamaz...Fakat kendi idelerini başkalarının idelerinin temsilcisi yaptıktan sonra, eğer kendisi de onlara başkalarının verdiği adları vermeyi uygun görürse, o adları yine kendi idelerine, yani kendinde bulunmayan değil, bulunan idelere uygulamış olur.³⁸

Demek ki konuşmada herkes kendi idelerini başkalarının idelerinin temsilcisi yapmakta ve anlaşma böyle sağlanmaktadır. Bu ifadenin, daha önceki zihinler arası ide alışverişi iddiasını ne derece desteklediği kadar, dilsel iletişim ve anlaşma olgusunu açıklayıp açıklayamadığı da tartışmaya açıktır.

Genel ideler sorununa gelirsek, Locke'un ardılı Berkeley bu konuda şunları belirtir:

Benim tasarladığım insan idesi aynı zamanda hem zenci hem beyaz hem de sarı ırktan olmalı, hem düzgün hem de kambur olmalı, hem uzun hem kısa hem de orta boylu olmalıdır. Bu şekilde tarif edilen soyut ideyi idrak etmeye benim düşünme gücüm müsait değildir.³⁹

Yani genel ideler sorunu, aynı türden nesnelere, o türün kavramı yerini tutan bir genel idenin çatısı altında toplamaya çalıştığımızda, söz konusu idenin tasarlanamaz derecede tutarsız hale gelmesi ile ortaya çıkmaktadır. Tutarsızlığı gidermek için bir türe ait sadece belirli örnekleri kullandığımızda ise bu sefer genelliği feda etmek zorunda kalırız. Genelliği sağlamak, tutarlılığı feda etmek; tutarlılığı sağlamak ise genelliği feda etmek, zorunda bırakır bizi:

...örneğin *kuş* sözcüğünün anlamını...belirlemek çok daha zor olacaktır. Belirli bir yaratığa işaret etmek için, mesela penguenler, devekuşları ve papağanlar arasında bir tercihte bulunmak zorunda kalırız. Kuş-benzeri bir şekil çizmek de işe yaramaz; çünkü hangi özelliğin 'kuş-olma'nın özünü yansıtan bir özellik olduğuna karar vermek zorunda kalırız. Sonuçta çizeceğimiz şekil...bir kanaryayı andıracak biçimde çizilecek olsa bu sefer bir flamingoya hiç benzemeyecektir...*kuş* sözcüğü ile ilgili örnekte de gördüğümüz üzere, bu soru karışık sorunları gündeme getirmektedir. Belirli bir şeyi kuş olarak adlandırmanın ne anlama geldiğini çok iyi biliriz, ve tek tek kuşları tanımlayabiliriz; bundan başka önümüzde hazır olarak bulunmasa da kuşlar hakkında konuşabiliriz. Fakat kuş tanımını birebir tam karşılayan bir bireysel örnek gösteremeyiz...'kuş'a

³⁸ a.g.e., 242.

³⁹ Berkeley'den aktaran: Chapman, *Philosophy for Linguists*, 19-20. (çeviri bana ait A.D.)

dair ide herhangi bir kuş örneği ile uyumlu olacak derecede bir genelliğe sahip olmalıdır, ancak bu durumda tutarlı bir anlam olarak değerlendirilmesini engelleyecek kadar aşırı bir genelliğe sahip olma sakıncası ortaya çıkacaktır. Yani genelliği arttırdığımızda anlamda tutarlılık kaybolacaktır, anlamın tutarlı olmasını istediğimizde ise bu sefer bütün örnekleri kapsayacak kadar genel olamayacaktır.⁴⁰

Bütün bunlar zihinde “genel ideler” türü içeriklerin bulunduğu iddiasını şüpheli hale getirir. Sonuç olarak, ortaçağda sözcüklerin hem kavramlar hem de nesnelere için kullanıldıklarını savunan anlayışın Locke’da terk edildiğini söyleyebiliriz. Ortaçağ düşünürlerinin sözcük-kavram ilişkisini bir yerine-geçme ilişkisi, sözcük-nesne ilişkisini ise bir işaret etme ilişkisi olarak değerlendirme eğiliminde olmalarına karşılık, Locke, sadece işaret etme ilişkisini kabul etmektedir. Üstelik bu işaret etme, iki aşamalı olarak gerçekleşmektedir. Birinci aşamada sözcükler zihinsel idelere işaret etmekte, ikinci aşamada ise ideler nesnelere işaret etmektedir. Ad-nesne ilişkisinin zihinselleştirilmesi biçimindeki bu eğilim çağdaş yapısal dilbilimde uç noktaya ulaşır. Saussure’e göre “Dil göstergesi bir nesneyle bir adı birleştirmez, bir kavramla bir işitimi birleştirir” ve bu işitimi imgesi “salt fiziksel nitelikli olan özdeksel ses değildir; sesin anlamsal izidir, duyularımızın tanıklığı yoluyla bizde oluşan tasarımıdır.”⁴¹ Yani artık hem ad hem de nesne zihinseldir, ve bu ikisi arasındaki ilişki de zihinsel bir birleştirmeden ibarettir.

KAYNAKÇA:

- Aysever, R. Levent. “Kratylos: Adların Doğruluğu ve Bilgi.” *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 19, no. 2, (2002): 153-66.
- Blackburn, Simon. “History of the Philosophy of Language.” *The Oxford Companion to Philosophy*, Ted Honderich (ed.) içinde, NewYork: Oxford University Press, 1995.
- Cassirer, Ernst. *Devlet Efsanesi*. çev. Necla Arat. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.
- Cevizci, Ahmet. *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi, 2001.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Chapman, Siobhan. *Philosophy for Linguists: An Introduction*. London: Routledge, 2000.
- Eflatun. *Kratylos*. çev. Suad Y. Baydur. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1997.
- De Saussure, Ferdinand. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Formigari, Lia. *A History of Language Philosophies*. trans. Gabriel Poole. Berlin: Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, 2004.

⁴⁰ a.g.e., 9-10. (çeviri bana ait A.D.)

⁴¹ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 71.

Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. çev. Vehbi Hacıkadiroğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996.

Sedley, David. *Plato's Cratylus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.